

ՀԱՅՔԻՍ

Տ. ՀԱՅԵՒ Ս. ԱՐՔԵՊՈ.Ի ԴԱՍՊԱՐԵԱՆ

Դարձեալ կոկիծ ը կը կոխէ մեր սիրո՞ւ ի լուր մահուան ամենասիրելի մը, Առողջոյ և Ազգին պատուական պաշտօնէի մը, որ կ'իշայ յանկարձ իր կեանքի ամենէն պայծառ մէկ հանգըրռ-ուական վրա, մարդկացին հասակի հէշա այն կ'ետին, ուր կրթութեան ի զարգացում արգարի հասուն և կարեռ փորձառութեւններու րովեն մէկ իրապէս մըծուած իր հարողագոյն ասպարութեւններուն առջի սիրտի բաց անտարկոյս աւելի մեծ և կարիքագոյն ասպարութեւնը զնները

Ոչ ես է առաջ Սրբածան . . . այ անոյշ անուանին առջ կառնէ մեր գրիւը, մինչ իր մաքոր զեմքը կանգներ է կարծեն կոտրած նայուած թիս առջի, նուալոր խորքի մը դրայ, ան-
պայտ մշուշը մը մէջէ ժպանու չեռացիք մը, Հայաստանէ բարիկ, անէն Ամերիկան, ի այս
վերը հնաւ ևս առ փօխանցուած երեկի առանց մանրամասնութեանց, կը զուտէր մայիս իր փախա-
նումն երակի մէջ, Գրատիկն թէ, տամանակէ մը ի վեր, Փիզիդանուն տկարութիւն մը, «Իրադ և
զային զըստթեան հետ կապուած անհանգուութիւն», — որ երբեմն պպարի տաղնապներ ալ պատ-
ճառած էր իրեն, ինչզան երես տարի առաջ Ալտանեանի վրայ, չգտնաւուի մէջ Ամերիկայ վե-
րազարձն — քանից նեղեր էր զինքը Աստոր համար էր որ թիշկէնն առ տիպեր իւն թողար Անթի-
լիստի իր պատասխան էր որ, փերը անցած իմանալոյ Կուկով ճամփորդերու իր
որոշութիւ, խորնութ տուեր էինք իրեն՝ ինքզինքն տակաւին խնայել բաւական յունեցնող տե-
ղափոխութեան մը տախնաքը Բայց ինքը, վերշն անդամ Գերամինի մէջ իր մէկ ու կու ամե-
ստափոխութեամբ և քաշկան դարսաններով նացած կազպուուէն կ երեւ որտապնուած,
չէ կըցեր մադարիկ Հայաստան և Էջմիածն Եղանակ ու Արագած, Մայր Աթոռու զօրսթիւն
և Կերպարուղջ Հայրենիքի բարգաւաճանը մեսնելու, Լուսաւորի Աշն ու Ս. Մերարդի գերեզ-
մանը անպատճառ համբուլուր փախարին, ու գրած էր թէ չէր ուզեր փախնել առիթը.

Անէկ ի զեր լուր չունէինք իրմէ, անհամբեր, անդամ մը ընդ պատ սրտատանշ նոյն բազ կը սպասէինք ի վերապարձի նամակին, երբ կը տեսնենք ահա զգեանող հեռադիլը:

իր այս պատաելութիւնները իր պատառութեան մէջ իսկ բարցացցին զարու ։ Ար-
ջաւակ՝ հայրերս պատուականագոյններն մըոյն, Այլ մատացինքուած մասնաւուակի և անհամա-
նօթ այն բարի կողիին ըլքարժամատ Գասպարին, որ չէմ իդրա երկայիշի թէ աւելի քան
ութիւնամենի իր հասկանին մէջ ի՞նչպէս պատիւ և անսպառքէ կիմակ այր անոպայ վիշտին ։ Ամերիկա,
ուր օրե որ կը պատաէր անոն քարձին, իր նախակիրթութիւնը ստացած՝ ազգային ներքչւնամերով
հարուս Վարդանան Կրթարանին տառաջ մընուրատին մէջ, Այլթապ, որ իր Ենքնավայրին եւ եղամ-
երը 1899ին ներս կը մտնէ Դպրեվանքի եւէմէ, աւէնքն իր փայտ իր հնչմարտին չորսարկի աշակեց-
արը Ռւանազութեան վեց տարիներու և եկեղեցական Հրահնապատճենու եւթներորդ տարիի մը
ընթացքին, անիկ տարաւէ տարի իլով արդարացց իր մասն տածուած յայսերը. և երբ 1905ի
յանին հոգելու Դրաբան Սրբազն, հայր վեց ամիսներ առաջ մէնինած Զմիռնին, յատկա-
յանինին, հոգելու Դրաբան Սրբազն, աւատ վեց ամիսներու մէջ համար զինքը իր երեք ընկերներու համա-
պէտ ու Քը զգար թէ իմ իմանգապատասնաքով կը հընտաւ նա՝ այնքան արժանաւոր աչկերներու
ամէն ու Քը զգար թէ իմ իմանգապատասնաքով կը հընտաւ նա՝ այնքան արժանաւոր աչկերներու

նահատակուած, առաջինը՝ Տէր Զօրի բանտին նկողութեռուն մէջ ծարւահիւծ, երկրորդը՝ Թօքա-
տին Սերատիս համբուն վրայ գնդակահար, երրորդը՝ Խարբերդէն Միջագետք տափաստաններուն
մէջ մըրբազերծ։ Ենք զիմեր ի էնչ լինչ պայմաններուն մէջ է որ տեղի ունեցած է ի դա մահը. եթէ
վերև ակնարկուած իր սկարութեան մէջ կ նոպային հետանքն իսկ կոտ լինի ան, ի նրա ունե-
ալուոց իշխափական այդպիսի վիճակի մէջէ, այս է եղանակին, Հայոստանուն ու հչմիտածինց տեսնե-
լու համար ինքնինքը այդ կարոր չըրախոնչութեան մը ենթակիւութիւնը, կը տարուիմ
մտածեր թէ նահատակութեան մտնեցող բան մը կայ արդէն ասոր մէջ ալ

Արմաչէ մեկնելէն ետքը, 1906էն մինչև 1930, ժաղովրդային հոգուութեան պաշտօններ գարեց Մերսին, Աւանս և Հալէպ՝ իրք Առաջնորդ՝ խօթը տարիներ, և Գոզոն, Ամբրիկա, իրք Հոգեռո Հօգիւ՝ 17 տարիներ Ամէն տեղ, իրք իր հոգուութեան հաւատարմի հոգուորական, նոգին մաօք կատարեց միշտ իր պարտականութեանը բարեկարգ եւ եկեղեցական խնամքին յանձնուրդ ժողովուրդ է անխօսիք իրութեալզ ամէնքէն։ Աման ժողովրդականութեան մարդու չեղան երրեք, և չունցից ընան լինել արդպիսի մէկը։ Անձ մը, որուն նկարագրին իսպառ անձնութ էր մնացած երկողուզանիք և սորոսուղ քաղաքականութեան զիթը, չէր կրնար ախուժիլ խուզերու միայն յատուկ այդ հոգիին հակէն, բայց, պէտք է խոստավանիլ, օք մը օրանց չգայթեցաւ նաև դէպի ամբոխավարութին, ու-ը՝ գործինները, հոգեռական համ ոչ, երբեմ ակամայ կը տարուին իրենցներէն, և երբ մենք իրեն իսկ ից գահակիմենք զաննանք հոն, հասարակութեան կենանք ու պատիք անել դայ- առերս մէջ իրելի զիթը, իրենց ևս նունցան իրամասուր անոն մէջ Այս պատճառաւ, ամէնքը, իր բարեց համեմերը՝ գորոգանք միան ունեցան իր առանք, և հակառակիրուները, զորս չէր կրնար ունենալը իրենին պէս ուղիղ միաց մը, յարգանք տածեցին միշտ հանդէկ իրեն։ — Ուրիշ հոգմ մը, զոր անհարելի է չտնանել իր վրայ, լուրջ և աշխատասէր մտաւորականի իր առաւելութեւնն էր։ Հանրային աստաբէզին մէկ չընացաւ բնաւ գիրքն ու գրիչը, իմացանին զարգացումի գործը, հասարակական կենանքի թուներուն մէջ սրին ամեննէն մարդուր սփոփան բրոցը այդ գրազանքը Ամերիկայի իր հոգուութեան միջոցին, ժամանակ գտաւ, միջոցներ նախարարոց, հետեւու համար ամերիկան եպիսկոպոսական գորէնի մը համայստանական ընթացքին, զոր աւատաց մէծ յախանցութեալ պատասխան արժանանաւու իր ուսուցիչներուն։

Фորձառութեան և զարգացումի զոյտ զպրոցներուն մէջ նեփած հասած էր հոգով, երբ 48 տարեկանին Անթիկիաս փոխարքութեացաւ իրեր Վերատեսուչ Կիլիկեան Դպրավանդին ձիշը թէ այդ ափերուն զբայ անզիմատած Հաստատութեան, Անթողիկոսարարութիւն ի Դպրավանդին միանաւամայն, կազմակերպութեան պատիւք ամբողջութիւն կը պատկանի Բարպէն Անիին. Բայց Համարուն է անա թէ ինք Շահէ՛ էր Հաստատութեան կրթական հոգին, որ, իրեւ բարեխիմց ուսուցիչ ոգեսրեց, և իրեւ Տես առէջ իմաստութեամբ զարդից գործը, և արդիւնաւորց զայն մեծ յաջողութեամբ. յինսեակ մը իր առները, որոնց մեծ մասը այժմ աստաքին կեանքը ընթրած են ին մէկ պար կը մնան ներսը, զայդ կիշտէն անզիմապահօքէն: Այդ աւազութիւնի վրայ, աշխարհի ամէն ազդեցութեանց գէմ առաջինութ անզիմապար կանգնած այդ յարիկուն մէջ հոգեուրական կրթութեան ձենքարկը գժուար թէ Կարենար յաջողիւ տանց իր խելացի մտքին և սիրելի նկարագրին: Անոր համար է որ չափ չունէր իր երեքնարք: երբ, առաջին հնդապահեակի լրաւմին, երկնաք կ'օրինէր երկու Վեճերուն և իր թամարձ քրտացինքը հինգ ուրանիրով և երկու միւրանիրով նորէն վթիեցներով նորէն կամաց անգամ անցանին մէջ այլքան կենաւանցած: Բայց յամանակին ա տիուր հանգաման ընթրու գէճամու թենէն երկար ատենէ ի վեց կրտսացած հոգիու անդաստանու:

իրեւ միտքի և սիրտի մարդ հաւասարապէս գրիչ և ընթի արժանաւոր մշակ մը եղաւ անո Քիչ գրեց, կամ գէթ քիչ անդամ հրատարակեց. բայց ինչ որ գրեց՝ Հոգովով և բարձր մտածու-
թեառք գրեց միտու Բացի անակերտութեան վերըն շրմանին ըրած իր փոքրիկ ուսումնափրո-
թիւններէն, որոնք եղ գնահատուուէին խառնակ, իրեւ աւարտանա կը գրէ սիրոկոց Բնուն թեանց
խնդրոյն և յայտ Սոլոմոնին և մասաւութեան գրքին իրկու ուսումնափրութիւններ, մին
աստուածաբանական և միւսը փիլիսոփայական, իրկուքն ալ հրատարակիւած վըյայ կըօնամիեր-
թին մէջ, և լաւագոյն գնահատուած, իրենց ժամանակին, հոգելոյս Օրմաննեան և Գուրեան սըր-
բազաններէն, Գիտենք նաև թէ Ամերիկայի իր համալուրանական ընթացքին իրեւ. թէզ գրած է
չայ և Անկիլիսան կամ Նպիկուուրանան Եկեղեցիներոց Զուգակիլու կամ Խոտաւոր տիտղոսով ո-
ւումնափրութիւնն մը Տեսած ճենք նաև Անթիւմասին ժամանակաւացին համար իր պատրաստած
Ալսուտածաքանութիւնուն և Հայ Եկեղեցոյ պատմութեան և Հայ Մատինագործութեան գասախո-
սութեանց առթիւ գրածները, զորս ապահովաբար պիտի հարաբեկ հրատարակելի փիճակի մը վե-
րածել, ինչ ժամանակէ չպահուէ իրեն: Այս ամէնուն վրայ աւելցնեով իր կարգ մը բարողները
լայն շանչու և հոգելից վերըսւած մէներով կաստուած այդ գեղցիցի ընդլայնութեները, և մէկ քա-
նին այն բանախօսութիւններէն՝ որոնցմէ ամենէն զայլցիլներէն մին էր 1500 ամենակի առթիւ
Քէյլութիւ մէջ իր խօսաւու կարելի պիտի լինէր ունենալ արժէքաւոր հասար մը, իսկապէս պատ-
ուարեր իր անուան և լիւասական:

իր լիւատակին ու բայց ինչ, այսափ կանո՞ւնի միթէ, հոգեհարազատի իմ, այսափ չուա-
տա՞վ պիտի ստիգուած լինենիք ուրեմն խօրհիլ քու լիւատակիդ մասին, երբ ամէն ոք որ ճանչցած
էր զեեզ՝ կը մտածէր այն կարելիութեանց նևամամբ, որոնց մէջ եռ ժաման սէկնչը ոք աւելի պա-

արդինաւորութեամբ շարունակէիր գուն պատքարեկի քու կեսանքդ որ կարողութիւններդ թան մը կայ կարծեն այս աշխարհին մէջ, որ կը նեփնէ միշտ ինչ որ մեղի կը թուի լաւագոյն և բարի ա՛մ, ո՞չ ավագ խոր են անդամներն զգու ծածկող ալիքներուն հետ անդադար կը տարուրեքի մարդոց յային կենաքը, իրրե. չնչին խթիկ մը: Քիմուս սայայն թէ ամենէն աւելի քու նորդի պիտի վշտահեկը քու անոնինք առնել զմել կանչող այսպիսի մուժ մատուցմ մը համար, իլ հաւատամ թէ վերջին այն պահուն՝ ուր նայուածքը կը փակի մը կենաքը ստուբեներուն, բանակը համար զայն մեծ լոյսին, շրթներդ փերջին անգամ մըն ալ շարժեց սէրբանահան խօսքը. և լվլիցին համեր քու, զոր նշանաբանն ըրած էիր քու կենաքիդ: Նոյն մատուցմ է որ կը լիցին կիմս մեր խորհութեքը, մինչ պահ մը մոցաց կենաքն ներելիք գարանած խորութիւնները, կը նայինք զայն հօվանաւորող բարձրութիւններուն մանաւանդ: Կը հաւատանք թէ զուարի հոգուով պիտի ելիս թաւիսենականին աշխի, զի քու կենաքը Անոր քել հոգուոր ճանաբարներուն շահաւորում միայն եղաւ երկիրի վրայ: Այս մատուցմ միայն կը միմիքը զգին:

ՕՐԻՆԱԿ ՅԻՇՆ քու յիշատակիդ:

27 Enj. 935

10

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲԱԶԱՆ ՆՈՒԻՐԱԿԸ Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՄԷՋ

Տ. Գարեգին Ս. Արքակիսկովսո Երուազէմ ժամանելէ ի վե նուիրտած է Կև ի հե ի ան-
դպրութ աշխատանքի թ ի պատօնին պարտա-
կանութիւններէն զուրս, որուա ամեննամած մա-
սր կ'ամցընէ ձեռքագաց ջնութեամբ ե մահրա-
նկարչական ուսումնասիրութեամբ: Ն. Արքազ-
նութիւնը կինդ անամբ բանախօսեց պատրի-
քարարի մեծ զակինին մէջ, ի ներկայութեան
Վ. Պատրիքար Հօր, պատ, Միաբանութեան ե-
ռաւանողութեամ Առաջին երկու անգամներուն
խօսեցաւ կրօնքի և արուեստի յարաբերութեանց
վրայ ընդհանուր կիրապով, Նախարարութեական
ին ազգակ փանացէն քաղաքալով իր պատօնինըբ՝
կիրշին երեք բանախօսութեանց միջոցն, իս-
տեցաւ հայ արուեստ մասին մասնաւորապէս,
մոզական լավագերի միջոցաւ ցուցնելով նշոյներ
հայկական աւետարաններէ, ձեռագրական ման-
րանկաներէ, ևայսի Մէկն մի բանախօսութիւն-
միշտ չուզը ւուրէ ու մար կը մէկը. Որպազանը
միշտ, ընդպահակ նախարարով, նախ պատմակա-
նապէս կը ներկայացնէր ժամանակաշրջանը, ո-
րուն կը պատկանէին ցուցած նմոյները, եւ
գիտականութէն կը փառուէր ոտար արուեստնե-
րու մերինին վրայ ազգոցութեան կիրառ ու հետ-
քըրը, բայց ամեննէն աւելի շահեկան էր այն ա-
պացուցութիւնը, որով հաստատեց հայ արուեստի
ին ջնութրույնութիւնը: Անզամ մըն ալ, զարձալ
մոզական լաստիկը, բանախօսեց ժամանակո-
րացի մեծ պահնին մէջ, մոզովուրդի հոծ պազ-
մութեան առջեւ եղոյ առւու Ս. Հիմասինը, Ս.
Հուիփիմէ, Անիի զանազան փամակինը. Էշ-
միանին լուսապատճերին առջեւ, Ս. Արտիքին-
քը, Միաբանութիւնը, ուսանողութիւնը, եւ
ըուլու ներկայաք ի միասին երգիշին էշմիանին
ի չօրու շարականը, յիշոյ Սրբազնին խան-
զավակոց ամեննքը, ցոյց տալով վերաշնուռող
երեւանէն բազմաթիւ տեսարաններ, որնց

մէջ հայկակն արդի ոստանը երեւան կուգայ շնաբարաբակն իր հզմարիք փերթլեբն մէջ ն։ Ներապատութիւնը ցարք երկու անդամ քարոզ ցեց Մարտ տաճարին մէջ նախ, նոյն 17-ի կիրակին, երբ մեծ հանդիսի պատարագեց խոռոչ բազմութեան ներկայութեան եւ բացատրեց Ս. Աթոռուն նշանաւորութիւնը հայոց հոգու ազգային կանոնիք համար. Երկորոց անգամ քարոզեց նոյն 21. Եղ. իրիդունը, «Առ ո՞ երթիշուք մէք, զբան կինաց յաւիտնականաց ունիս գույ բնարարութ, և խօսեց քրիստոնէան կրօն բլր ըստ փոփառակ և բարոյացնեցի գդիրն վրայ. — Նոյ. 17-ի ԲՀ, երեկոյան, Ս Գարաբեդը մեծ զավածին մէջ հանդիսաւոր թէյտանեան մը տուաւ ի պատասի Ն. Սրբազնութեան, մասնակցութեամբ րովանակ միրաւանութեան, որոսաց ու ուղերձանք իրավունք Ս. Կատորքաբք Հայրազան և Տ. Տիրամ և Տ. Եղիշէ Կարգապատեաններ. ամէնքը երգեցին: — Նոյ. 24-ի կիրակի տուաւուն, Ս Գարաբեդը և Տ. Գարգիկին Սրբազն, ընկերացութեան Տ. Կիրիլը, և Հայրիկի Կարգապատեաններ և Արթուռ արքայի, նախագացն. Նուրբակ Սրբազնը տեկւոյն եկեղեցին մէջ խօսեց ազգոր մը. ինչ օրի նաշին, ամէնքը պատուասիրուեցան անդամն պատ, ազգին պահպանէնք Պ. Խայտառը Թաթէռնահամ տառք: Յնոյ, հէսօրէ միջ Տ. Գարգիկին Սրբազն մագակն լատարելով բանախօնեց Փրէնիքու պատահն մէջ շուշագրելով անապահններ Ս. Էջմանա ծինէն անք երեւանէն: Վափախ հայութիւնը անմաս անուութիւնը ունեցան արդ սրանին մէջ իսի, ի պատասխան Ս. Գարաբեդը Հօր կրչն, շոր Եօթաւասան ոսիք հասաքելով ի նախաւու էշմարին տաճարին ունողութեան: Նոյն ժողովուրդը շարաբ մարտէն արքէն սիրոյ մասնակցած էր լուսաւորի լումային: